

THE ORIGINS OF THE FINAL SOLUTION: THE EVOLUTION OF NAZI
JEWISH POLICY, SEPTEMBER 1939 – MARCH 1942

(A végső megoldás eredete. A náci zsidópolitika fejlődése 1939. szeptember – 1942.
március)

University of Nebraska Press & Yad Vashem, Jerusalem, 2004. 615 p.

Christopher R. Browning, a University of North-Carolina professzora nem ismeretlen a holokauszt története iránt érdeklődő olvasók előtt. Munkássága előterében a német nemzetiszocializmus és a soá történetének feldolgozása áll. Főbb művei a Náci politika (*Nazi Policy*, New York, Cambridge University Press, 2000); Zsidó munkások, német gyilkosok (*Jewish Workers, German Killers*, New York, Cambridge University Press, 2000); Hétköznapi emberek: a tartalék politikai zászlóalj (*Ordinary Men: Reserve Policy Battalion*, New York, Harper Collins 1992); Út a népirtáshoz (*The Path to Genocide*, New York, Cambridge University Press, 1992), valamint A végső megoldás és a német külügyminisztérium (*The Final Solution and the German Foreign Office*, New York, Holmes and Meier, 1978). Mindezek mellett számos tudományos cikk szerzője, és a Holocaust and Genocide Studies szerkesztőbizottságának is tagja. Kár, hogy munkái magyarul még nem jelentek meg.

A szerző jelen művében kísérletet tesz a nácik zsidóellenes politikájának vázolására, „fejlődésének” bemutatására a második háború kitérésétől kezdve egészen 1942 kora tavaszáig. Joggal merülhet fel kérdés a két időpont kiválasztásának pontosságát és/vagy fontosságát illetően. Hiszen a nácik már 1933-as hatalomra kerülésük után elkezdték üldözni a zsidókat, és ezt 1942 márciusa után sem hagyták abba. Gondoljunk csak a magyar zsidók 1944-es deportálására! A nácik azonban 1939-ig megpróbálták „rávenni”, vagyis rákényszeríteni a németországi, illetve a Nagynémet Birodalom területén élő zsidókat, hogy hagyják el a náci uralom alatt álló területet. A háború kitérése után azonban ez majdhogynem lehetetlenné vált, bár az utolsó emigránsok – tudjuk meg a könyvből – 1941 októberében érkeztek meg Lisszabonba.

Először Lengyelország lerohanása és megszállása után került több millió zsidó a birodalom fennhatósága alá. Az északi, de főleg a nyugati hadjárat után ismételen milliós zsidó tömeg került a Reich uralma alá. A megszállt Benelux államokból és Franciaországból viszonylag kevés embert deportáltak keletre, és közöttük is számos kommunista, vagy a nácik rendszer által aszociális elemnek minősített személy volt (hajléktalan, koldus). A lengyel területeken a korai időszakban a nácik – jobb megoldás híján – megkezdték a zsidó lakosság tömörítését a nagyvárosokban kijelölt és felállított gettókba.

A Szovjetunió elleni hadjáratban újabb milliós zsidó tömegek kerültek német fennhatóság alá. Ráadásul a náci propaganda itt prezentálni tudta a toposzt a kommunisták és a zsidók összefonódásáról. A könyvből részletes képet kapunk az Einsatzgruppék felépítéséről, tevékenységéről, egészen az egyes parancsnokok életéig. Browning professzor kiemeli, hogy milyen magas volt a doktori fokozattal rendelkezők aránya ezekben az egységekben. A szerző szörnyű tevékenységük bizonyítására számos korabeli okiratból idéz. Növum a könyvben, hogy részletes, dokumentumokkal alátámasztott képet kapunk a különböző német biztonsági és rendészeti szervek működéséről, egymás közti viszonyokról és rivalizálásukról.

Browning professzor munkájában elsősorban a lengyel, illetve a korabeli szovjet területek zsidóságának történetére koncentrált. A tengely, illetve tengelyszövetséges országok – így például hazánk – zsidópolitikájára csak egy-egy bekezdést szánt a szerző. Rövid terjedelmük ellenére azonban lényegre törően és tárgyilagosan tárgyalják az olvasó elé Magyarországot, Románia, Finnország, Szlovákia és az usztasa Horvátország intézkedéseit. A szerző ezek megírásakor kitért az adott ország zsidó közössége történetének rövid ismertetésére is. Emellett erénye a műnek, hogy a világháború főbb eseményeiről és a háttérben folyó diplomáciai tárgyalásokról is képet ad.

A megszállt és felosztott korabeli lengyel területeken a gettókba tömörített zsidók kezdetben megpróbálták folytatni normális életüket, amely azonban az idő előrehaladtával egyre nyomorúságosabbá, végül pedig szinte elviselhetlenné vált. A szerző nem feledkezett el a megszállt lengyel nép szenvedéseiről sem. Ugyanakkor mindig jelzi, ha egy náci akcióban lengyel, litván vagy ukrán segédcsoportok is részt vettek. Egyúttal igyekszik tudatosítani az olvasókban: ezek a segédcsoportok önkéntes alapon szerveződtek, és tagjaik örömmel vettek részt a különböző zsidóellenes akciókban.

Browning professzor kimondatlanul is leteszi a voksát az intencionalista-funkcionalista vitában. A náciok sokáig nem tudták, mit is kezdjenek az uralmuk alá került zsidókkal. Sokáig dolgoztatták őket, nem törődve a munka hasznosságával. A „végső megoldás” 1941–1942 fordulóján kezdett kikristályosodni. Az Endlösung formába öntése és hivatalos elfogadása 1942 januárjában, a wannsee-i konferencián történt meg, közel 10 évvel a náciok hatalomra jutása után. A gyakorlati kivitelezés megtervezése, tesztelése további hónapokat vett igénybe. Ennek megfelelően Browning professzor bár külön fejezetet szentel az európai zsidóüldözések taglalásának – a kezdetektől egészen 1939-ig –, mégsem gondolja, hogy ez egyenes út lett volna a gázkamrákig és a krematóriumokig.

A szerző széles nyelv- és forrásismeretét bizonyítja, hogy nemcsak az angol, hanem a német nyelvű szakirodalom számottevő részét is felhasználta könyvéhez. Növeli a mű értékét, hogy a gazdag könyvészeti anyagon kívül primer német, orosz, amerikai és izraeli levéltári forrásokra támaszkodó alap kutatásai eredményeit is az olvasók elé tárja. A magas színvonalú elemzések mellett számos, az új határokat, demarkációs vonalakat illusztráló térképek is segítik eligazodni az olvasót. Sajnálatos viszont, hogy egyetlen fényképet sem találunk a könyvben. Hasznos lett volna akár a náci, illetve SS-vezetőkéről, akár az aktiókról, vagy a korabeli zsidókról – életükről, vezetőikről – fotókat közölni.

Összességében megállapíthatjuk: a könyv egységes egész, a keresztutalások, valamint az egymásra épülő, fejezeteken átvélő logikai érvláncolatok miatt az egyes fejezetek önmagukban nem, vagy csak nagyon nehezen értelmezhetők. A mű stílusa választékos, de egy nem angol anyanyelvű olvasó számára is könnyen érthető. Browning professzor nemcsak összefoglalta és elemezte a náci zsidópolitika alakulását 1939 és 1942 között, hanem új kérdésfeltevésekkel gazdagította a vizsgálódások szempontrendszerét. A könyv hangvétele kiegyensúlyozott, elfogulatlan. Nem teremt hősokeket, de nem is tekinti magát mindenki felett álló ítésznek; nem kíván senki feje fölött véleményt nyilvánítani. Könyvében jól érzékelteti, hogy a náciok sokáig egyszerűen nem tudták, milyen politikát folytassanak a több milliós zsidóval szemben. A korábbi, „emigrációt” támogató politikát a háború, illetve a nemzetközi közösség közömbössége gyakorlatilag lehetetlenné tette, különösen nagyobb tömegek számára. Browning professzor művéből számos tanulság és párhuzam levonható – lenne – akár napjaink, illetve a közelmúlt történéseire vonatkozóan is. Csak remélhetjük, hogy a jövőben Browning professzor műve magyarul is napvilágot lát.